

PRIJEVOD

M. VALERII MARTIALIS: Liber spectaculorum

I

Barbara pyramidum sileat miracula Memphis,
Assyrius iactet nec Babylona labor;
Nec Triviae templo molles laudentur Iones,
dissimulet Delon cornibus ara frequens;
aëre nec vacuo pendentia Mausolea
laudibus inmodicis Cares in astra ferant.
Omnis Caesareo cedit labor Amphitheatro,
unum pro cunctis fama loquetur opus.

5

52

II

Hic ubi sidereus propius videt astra colossus
et crescunt media pegmata celsa via,
invidiosa feri radiabant atria regis
unaque iam tota stabat in urbe domus;
hic ubi conspicui venerabilis Amphitheatri
erigitur moles, stagna Neronis erant;
hic ubi miramur velocia munera thermas,
abstulerat miseris tecta superbus ager;

5

MARKO VALERIJE MARCIJAL: Knjiga igara¹

I

Čudo nek piramida ne spominje barbarski Memfis,
asirski k tome nek trud ne hvali Babilon grad;
nek se mekoputni Jonjani ne diče Trivije hramom,²
oltar rogova pun³ otok nek zataji Del;
hvalom prekomjernom neka do zvijezda ne uznose k tome
Karani Mauzolov grob kojem je pod nebom vrh.
Svako sad uzmiče djelo pred carevim amfiteatrom,
jedno tek slaviti će glas umjesto ostalih svih.

53

II

Ovdje gdje blistavi kolos⁴ izbliza promatra zvijezde,
nasred gdje puta se tog uzdižu skele u vis,
mrska je nekada sjala palača okrutnog kralja,⁵
jedan u gradu je tek čitavom stajao dom.
Bazen gdje bijaše Neronov velebnog amfiteatra
zdanje se uzdiže sad budeći divljenje svih.
Tu, gdje nas čudi brzina kojom izgradiše terme,
oholi otjera vrt s ognjišta ubogi svijet.

¹ *Knjiga igara (Liber spectaculorum ili Liber de spectaculis)* uobičajeni je naslov prve Marcijalove zbirke epigrama objavljene 80. n. e. i posvećene otvaranju Flavijeva amfiteatra. Ovaj prijevod predstavlja izbor iz spomenute zbirke.

² Znameniti hram Trivije (Dijane/Artemide) u Efezu smatran jednim od „sedam svjetskih čuda“.

³ Na Delu se uzdizao oltar sklopljen od rogova bez ikakvih sveza, navodno Apolonovo djelo.

⁴ Neronov kip u natprirodnoj veličini, pripadao je njegovoj „Zlatnoj palači“ koja se prvobitno nalazila na mjestu amfiteatra. Vespazijan je Neronovu glavu zamijenio glavom sa sedam zraaka — personifikacijom Sunca. Statua je bila smještena pred ulazom u amfiteatar, pa je po njoj kasnije dobio naziv *colosseum*.

⁵ Neronova *Domus Aurea*.

Claudia diffusas ubi porticus explicat umbras,
ultima pars aulae deficientis erat. 10
Reddita Roma sibi est et sunt te praeside, Caesar,
deliciae populi, quae fuerant domini.

III

Quae tam seposita est, quae gens tam barbara, Caesar,
ex qua spectator non sit in urbe tua?
Venit ab Orpheo cultor Rhodopeius Haemo,
venit et epoto Sarmata pastus equo, 5
et qui prima bibit deprensi flumina Nili,
et quem supremae Tethyos unda ferit;
fastinavit Arabs, festinavere Sabaei,
et Cilices nimbis hic maduere suis.
Crinibus in nodum tortis venere Sygambri,
atque aliter tortis crinibus Aethiopes. 10
Vox diversa sonat populorum, tum tamen una est,
cum verus patriae diceris esse pater.

Vib

54

Prostratum vasta Nemees in valle leonem
nobile et Herculeum fama canebat opus.
Prisca fides taceat: nam post tua munera, Caesar,
hoc iam femineo Marte fatemur agi.

VII

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus
adsiduam nimio pectore pavit avem,
nuda Caledonia sic viscera praebuit urso
non falsa pendens in cruce Laureolus.
Vivebant laceri membris stillantibus artus 5
inque omni nusquam corpore corpus erat.
Denique supplicium dignum tulit: ille parentis
vel domini iugulum foderat ense nocens,

Ovdje, gdje Klaudijev trijem razastire prostranu sjenu,
krajnji je imao kut propali Neronov dvor.
Vraćen je Rim sebi samom i, care, pod upravom tvojom
gospodsku nekada slast zadobi sada i puk.

III

Koji je narod toliko il' dalek il' divlji da iz njegov
gledalac ne bi u grâd, care, pristupio tvoj?
S Hema što Orfeja pamti pristiže rodopski ratar,
stiže i Sarmata sit, konjsku iskapivši krv,⁶
k tome i onaj što pije sa izvora znanog mu Nila,
i tāj kom tuče o brijeg Tetijin najdalji val;
žurno Arapin stiže, požuriše hitro Sabejci,
ovdje Kiličane sve vlastiti pokvasi dažd.⁷
Dođoše zatim Sigambri u čvorove svezavši kosu,
i Etiopljana puk, drukčije svezavši vlas.
Govori naroda raznih zvone, al' kada si pravim
ocem domaje zvan, tada im jedan je glas.

Vib

Lava što bijaše satrt u prostranom nemejskom dolcu,
dični taj Heraklov čin dosad je slavio glas.
Drevni nek zašuti dokaz: jer poslije tvojih igara
složni smo, care, da to ženski je posao tek.⁸

55

VII

Kao što nekad Prometej na hridini prikovan skitskoj
nesitoj ptici za mfs svoju je podao grud,
tako kaledonskom medvjedu Lăureol⁹ utrobu pruži
gologa trbuha svog, pribit na istinski križ.
Razdrti udovi žive dok krv se sa članaka cijedi,
ali na tijelu tom tijela već nema ni trun.
Napokon dostojnu kaznu pretrpi, bilo što očev
il' gospodarev vrat mačem probode k'o tat,

⁶ Prema Plinijevu navodu (*Historia naturalis* XVIII, 100) Sarmati bi na dugim putovanjima izbolj žile na nogama svojih konja i prikupljenu krv pili pomiješanu s mlijekom.

⁷ Aluzija na „kšu šafrana“ koji su na ovakvim spektaklima bacani po sudionicima i gledaocima. Šafrani iz Kilikije bili su osobito poznati.

⁸ Dion i Svetonije spominju da su na svečanosti otvaranja amfiteatra jedan dio od 9000 masakriranih životinja pobile žene-gladijatori.

⁹ Čuveni razbojnik onog vremena.

templa vel arcano demens spoliaverat auro,
subdiderat saevas vel tibi, Roma, faces.
Vicerat antiquae sceleratus crimina famae,
in quo, quae fuerat fabula, poena fuit.

10

VIII

Daedale, Lucano cum sic lacereris ab urso,
quam cuperes pinnas nunc habuisse tuas!

IX

Praestitit exhibitus tota tibi, Caesar, arena
quae non promisit proelia rhinoceros.
O quam terribilis exarsit pronus in iras!
Quantus erat taurus, cui pila taurus erat!

XII

Inter Caesareae discrimina saeva Dianae
fixisset gravidam cum levis hasta suem,
exiit partus miserae de vulnere matris.
O Lucina ferox, hoc peperisse fuit?
Pluribus illa mori voluisset saucia telis,
omnibus ut natis triste pateret iter.
Quis negat esse satum materno funere Bacchum?
sic genitum numen credite: nata fera est.

5

XIII

Icta gravi telo confossaque vulnere mater
sus pariter vitam perdidit atque dedit.
O quam certa fuit librato dextera ferro!
Hanc ego Lucinae credo fuisse manum.
Experta est numen moriens utriusque Dianae,
quaque soluta parens quaque perempta fera est.

5

XIV

Sus fera iam gravior maturi pignore ventris
emisit fetum, vulnere facta parens;
nec iacuit partus, sed matre cadente cucurrit.
O quantum est subitis casibus ingenium!

il' što zbog skrivena zlata orobi hramove — mahnit,
il' što ti, Rime, pod krov pomamni podmetnu plam.
Nadmaši ovaj zločinac zlodjela pradavne priče:
to što je bilo tek glas, za njega kazna je sad.

VIII

Dedale, kad na komade te lukanski kidao medo,
kako si htio da tu krila su tvoja ti sad!

IX

Nosorog taj je prikazao, care, pred cijelom arenom
boj kakvu dōsada ti nisi se nadao još.
Kako se strašno raspalio spreman na gnjēv i na srdžbu!
Kakva li bika za kog lutka¹⁰ tek bijaše bik!

XII

Kad je za vrijeme trajanja okrutnog carskoga lova
sulice lagane rt probio veprici drob,
jadnoj majci iz rane iskoči praseći porod.
Kruta Lucino, zar to rađanje bijaše sad?
S više bi kopalja ona ranjena umrijeti htjela,
samo da porodu svom žalostan otvori put.
Poriče l' tko da se Bakho porodio majčinom smrću?
Vjerujte tako se bog rodio, kao i zvijer.

57

XIII

Veprica svladana ranom i udarcem teškoga koplja
izgubi život i, gle, dade u isti ga čas.
Kako je sigurna bila ta desnica bacivši koplje!
Vjerujem, bila je to sama Lucinina pest.
Umiruć iskusi volju i jedne i druge Dijane¹¹
jedna joj porodi plod, druga je ubi k'o zvijer.

XIV

Divlja svinja već skotna zbog zaloga utrobe zrele
ranjena okoti plod, majkom je stvori taj čin;
ali ne počinu mlado već trči, majka kad pade.
Kako je domišljat duh ù svakī nenadan čas!

¹⁰ Životinjske lutke upotrebljavane su za draženje onih životinja koje ne bi pokazivale „zainteresiranost“ za borbu.

¹¹ Dijana je boginja lova, a pod imenom Lucina i boginja poroda.

XV

Summa tuae, Meleagre, fuit quae gloria famae,
quantast Carpophori portio, fusus aper!
Ille et praecipiti venabula condidit urso,
primus in Arctoi qui fuit arce poli,
stravit et ignota spectandum mole leonem,
Herculeas potuit qui decuisse manus,
et volucrem longo porrexit vulnere pardum.
Praemia cum tandem ferret, adhuc poterat.

5

XVII

Quod pius et supplex elephas te, Caesar, adorat
hic modo qui tauro tam metuendus erat,
non facit hoc iussus, nulloque docente magistro,
crede mihi, nostrum sentit et ille deum.

XVIII

Lambere securi dextram consueta magistri
tigris, ab Hyrcano gloria rara iugo,
saeva ferum rabido laceravit dente leonem:
res nova, non ullis cognita temporibus.
Ausa est tale nihil, silvis dum vixit in altis:
postquam inter nos est, plus feritatis habet.

58

5

XIX

Qui modo per totam flammis stimulatus harenam
sustulerat raptas taurus in astra pilas.
Occubuit tandem cornu potiore petitus,
dum facilem tolli sic elephanta putat.

XXI

Quidquid in Orptheo Rhodope spectasse theatro
dicitur, exhibuit, Caesar, harena tibi.
Reperunt scopuli mirandaque silva cucurrit,
quale fuisse nemo creditur Hesperidum.
Adfuit inmixtum pecori genus omne ferarum
et supra vatem multa pendit avis,
ipse sed ingrato iacuit laceratus ab urso.
Haec tantum res est fata *παρ' Ἰστροπίας*.

5

XV

Najveća slava tvog glasa, Meleagre, oboren vepar
jedan je djelić tek slave Karpofora¹² znaj!
On je stjerao koplje u grudi silovitom medi,
najvećem kojega tad sjeverni porodi pol;
zatim silnoga lava još neznane obori snage
koji je mogao čak Herakla krasiti pest;
napokon leoparda hitrog dalekim hicem
prevali, pa i kad dar primaše bješe još jak.

XVII

To što se pobožno, care, i ponizno slon tebi klanja,
koji do u ovaj čas biku zadavaše strah,
ne radi to na zapovijed, poučen nekim vodičem;
vjeruj mi, eto i on osjeća naš da si bog.

XVIII

Tigrica navikla lizati sigurnu ruku čuvara,
koja je rijedak plijen s hirkanskih visova, gle,
bijesna divljega lava ljutitim rastrže zubom:
prizor zaista nov, dosada neviđen još.
Takva se začala čina dok bješe u dubokoj šumi:
pošto je došla do nâs, veći je obuze gnjev.

59

XIX

Bik, koji netom je plamenom gonjen po cijeloj areni,
pograbi lutku i njû diže pod nebeski svod.
Napokon polegne na tlo pogođen moćnijim rogom,
kada je mislio on slona da lako će dić.

XXI

Sve što se priča da Orfej pod rodopskim prikazâ brdom,
care, arena je to pred tebe iznijela sad.
Kamenje tvrdo je puzalo, šuma je trčala divna,
kakav, vjeruju svi, bi Hesperidama gaj.
Divlje se zvijeri izmiješale ovdje sa pitomim blagom
i nad pjevačem je svud lebdio ptičica rod;
on pak ležaše sam od nemilog rastrgan mede.
Tâ mimo priče se stvar jedina dogodi tu.

¹² Tadašnji čuveni borac sa životinjama.

XXII

Plašljivi dok čuvari nosòroga draže i bodu
i dok velika zvijer predugo prikuplja gnjev,
stadoše gubiti nadu u najavljen okršaj posve;
ali se napokon bijes povrati otprije znan.
Naime teškoga medu on podiže dvostrukim rogom,
kao što podiže bik lutke pod zvjezdani svod:
Tako i noričko koplje sigurnim zamahom baca
snažnog Karpòfora pest, koji još uvijek je mlad.
Lako na svoju šiju i po dva podiže junca,
bivol i bizon pred njim strašni ustupaju sad:
lav, premda pobjeći htjede, naleti i on na koplje.
Hajde, svjetino, sad grdi otezanja čas!

XXIII

XXIV

Ako k'o gledalac kasno sa dalekih obala dođeš
motreći prvi put svečane priredbe sjaj,
pazi da Enio¹³ tebe ne prevari lađama morskim,
moru jednaki val, netom tu bijaše tlo.
Sumnjaš? No pažljivo gledaj dok Mars se ne zasiti mora:
začas ćeš reći: „Pa tû maločas bijaše val.“

61

XXVII

Da je pradavno doba Karpòfora rodilo, care,
ne bi Portaona zvijer¹⁴ barbarsko strašila tlo,
nit' bi se Maraton bojao bika, nit' lava Nemeja,
niti bi menalski skot zad'o Arkadiji strah.
On da je zgrabio oružje, hidra bi umrla jednom,
jednim Himeru bi svu udarcem svladao on.
Bez Kolhiđanke on bi ujarmio bikove plamne,
pobio obje bi on zvijeri Pasifaje sam.
On bi Andròmedu sam i Hesìonu spasio, makar
nemani morske su te kakve ih spominje glas.
Herakla junačka djela nabrojimo: vrijedi još više
dvadeset isti dan zvijeri ukrotiti sam.

XXIX

Kada su Prisko i Ver međù sobòm otegli s borbom
i kad obojici boj jednak je imao tok,

¹³ Boginja rata.

¹⁴ Kalidonski vepar, jer je Portaon mitski kralj u Kalidonu.

missio saepe viris magno clamore petita est;
 sed Caesar legi paruit ipse suae; —
 lex erat, ad digitum posita concurrere parma: — 5
 quod licuit, lances donaque saepe dedit.
 Inventus tamen est finis discriminis aequi:
 pugnare pares, subcubere pares.
 Misit utrique rudes et palmas Caesar utrique:
 hoc pretium virtus ingeniosa tulit. 10
 Contigit hoc nullo nisi te sub principe, Caesar:
 cum duo pugnarent, victor uterque fuit.

XXX

Concita veloces fugeret cum damma Molossos
 et varia lentas necteret arte moras,
 Caesaris ante pedes supplex similisque roganti
 constitit, et praedam non tetigere canes.
 5
 haec intellecto principe dona tulit.
 Numen habet Caesar: sacra est haec, sacra potestas,
 credite: mentiri non didicere ferae.

često uz veliku viku za borce se tražila milost;
ali se zakonu car svome pokorio sam; —
zakon je glasio: odložen štit, tad borba do prsta:¹⁵
na dar i plitice on često, što smjelo se, da.
Ipak za neriješen boj se našao napokon izlaz:
jednak im bijaše boj, jednak im poraz je sad.
Car obojici mač i palminu pošalje granu:
takav im nagradni dar pribavi hrabrosti sjaj.
Ovo se desilo, care, samo za tvojega carstva:
borbu dok vojuju dva, oba da pobijede tad.

XXX

Prestrašen jelen u bijegu pred hitrim mološkim psima
raznim varkama taj kobni otežući lov
stane pred carevim nogama ponizan, kao da moli,
i tad nijedan pas ne taknu gonjeni plijen.

.....
cara prepoznavši tu taj je polučio dar.
Snage božanske je car: ova moć je sveta, da sveta,
budite sigurni to: zvijeri ne poznaju laž.

Preveo Damir Salopek 63

¹⁵ Tj. do trenutka kad protivnik podigne prst u znak predaje.